

FAKTAARK

Fredningsgjennomgangen i Finnmark

I 2006 startet Riksantikvaren det landsdekkende prosjektet Fredningsgjennomgangen. Ved prosjektets slutt i 2012 skal hvert fylke ha gjennomgått alle fredningsvedtak som ble foretatt i perioden 1923-1979, og ha presisert omfanget av, formålet med og innholdet i fredningene.

I Finnmark ble det fredet fire anlegg i 1942. I likhet med andre bygninger i fylket ble imidlertid disse bombet og brent under den tyske okkupasjonsmaktens tilbaketrekking i 1944. Ikke før på 1990-tallet ble arbeidet med fredning i Finnmark gjenopptatt. Det er derfor ingen anlegg fredet i perioden 1923 – 1979, igjen i fylket.

Det er desto viktigere å belyse Finnmarks bygningsarv generelt, slik den var og slik den er i dag. Dette faktaarket vil omhandle bygningsarven vernet frem til i dag, i motsetning til de øvrige fylkenes faktaark som kun omhandler bygninger fredet frem til 1978.

FINNMARKS SÆRPREG

Av alle fylkene i Norge er Finnmark størst i areal og minst i folketall. Fylket grenser mot Russland og Finland, mot Barentshavet, Nordishavet og mot Troms fylke.

Kulturlandskapet i landets nordligste fylke er mange steder over 12 000 år gammelt. Nedbrytingen av organisk materiale og gjenvekst av planter går langsommere her enn i tempererte strøk. Selv de eldste spor etter mennesker er derfor bevart mange steder. Dette gjør landskapet lengst mot nord svært rikt på automatisk fredede kulturminner.

Karakteristisk for Finnmark er den samiske utnyttelsen av naturressursene. Villreinjakt og senere tamreindrift, jordbruk, fiske og utmarksnæringer har skapt et særegent kulturlandskap. Fangstanlegg, kjøtt-gjemmer, boplasser, samt graver og helligsteder ligger integrert i landskapet. Sammen med myter og sagn skaper dette et unikt kulturlandskap med både materielle og immaterielle kulturminner.

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Miljøverndepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

Skoltebyen Neiden i Sør-Varanger ble fredet i 2000. Den er ett av få områder som er fredet som kulturmiljø i Norge. Området valgt til samisk tusenårssted for fredningen.

FINNMARK FYLKESKOMMUNE
FINNMÁRKKU FYLKKAGIELDA
Areal- og kulturvernavdelinga
Areála- ja kultursuodjalanossodat

SAEMIEDIGKIE SAMETINGET

Foto: Arve Kjersheim © Riksantikvaren

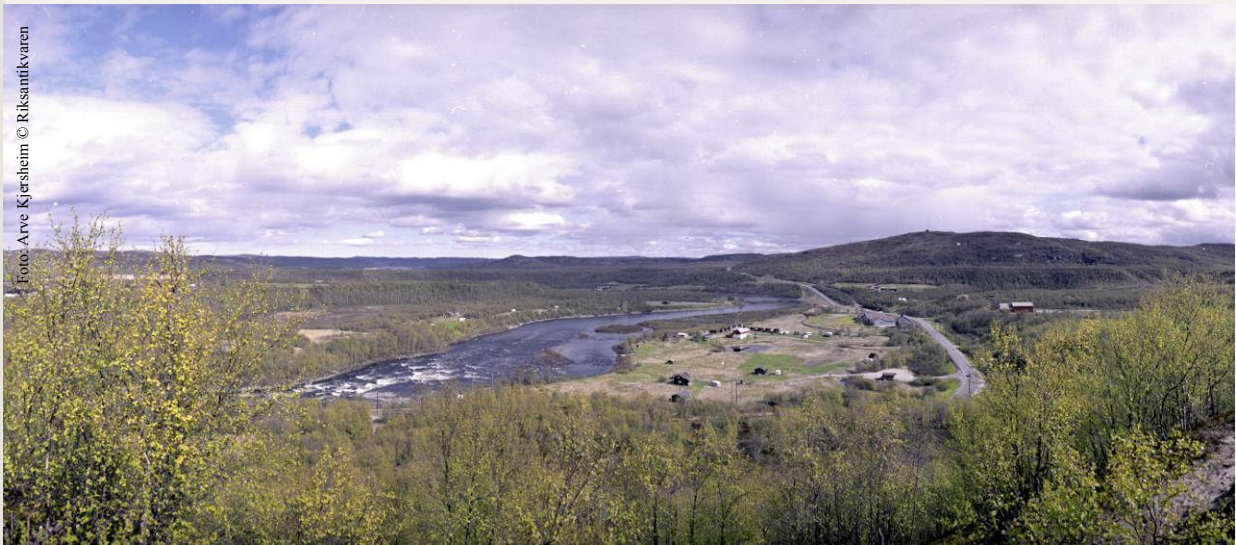

Foto: Randi Sjølie © Sametinget

Stabbur i Sibirma i Tana. De samiske stabburene var ofte medgift og ble gjerne flyttet.

Foto: Ingegerd Holand

Sauegamme på Påljorden i Tana; en samisk gård der to stabbur er automatisk fredet og et stabbur og to sauegammer er vedtaksfredet.

Foto: Ingegerd Holand

Lavvokonstruksjon på RidduDuottarMuseat - De Samiske Samlinger i Karasjok.

BYGGESKIKKEN I FINNMARK

Kulturelt sett har Finnmark alltid vært mangfoldig. Fylkets historie som utpost og skatteland mellom flere statsmakter og med flere etniske grupper, har vært med på å gi kulturen i fylket et særpreg som man ikke finner andre steder i Norge. Bygningshistorien og kulturlandskapet er preget av folk som har levd av og i pakt med naturen. I Finnmark finnes spor som vitner om endringer av boform og byggeskikk i et tidsperspektiv på over 10 000 år. Disse endringene henger sammen med endringer i naturforhold og klima, og også med kulturelle prosesser i jakt-fangst samfunnene og framveksten av samene som en egen etnisk gruppe. I Finnmark finner vi i dag en bygningskultur med sterk påvirkning fra ulike etniske folkegrupper som i århundrer har levd side om side. I kulturlandskapet kan man lese spor av samisk kultur gjennom mer enn to tusen år, den norske koloniseringen tidlig på 1200-tallet, russisk innvandring fra øst på 1700-tallet og den sterke norske og finske innvandringa fra 1800-tallet og framover.

Samisk byggeskikk

Til tross for det tradisjonelle bildet av den samiske befolkningen som et nomadisk folk, er de samiske bygningene i første rekke knyttet til fast helårs- eller årstidsbestemt bosetning. I særdeleshet langs kysten, men også i innlandet er det den samiske gården som er typisk for samisk byggeskikk. Husdyrhold i samiske kystområder går tilbake iallfall til middelalderen.

Fram til slutten av 1800-tallet var gammen vanlig som bolig både for mennesker og husdyr. *Buesperregammen*, på samisk bealljegoahti, antas å være den opprinnelige samiske gamme-konstruksjonen. Den er konstruert slik at vegger og tak går i ett, og er basert på naturlig buete

bjørkestokker som møtes i toppen og tappes sammen. Grunnplanen er tilnærmet rund, med et åpent ildsted i midten. Buesperregammen gikk stort sett ut av bruk på slutten av 1800-tallet og ble erstattet av *sperregammen* eller *stavgammen*, der konstruksjonen består av vegger og tak som ligner et stavreist hus. Ennå i 1860 bodde 60 % av den samiske og kvenske befolkningen i gammer.

I løpet av siste halvdel av 1800-tallet og første del av 1900-tallet gikk boliggammen gradvis ut av bruk mens fjøs- og uthusgammer var vanlige helt frem til siste krig. I denne perioden ble gammen som bolig erstattet av tømmerhus i stadig større utstrekning. Delvis hang dette sammen med innvandringen av nordmenn og finner til de samiske områdene. Deres bruk av tømmerhus påvirket synet på gammen som bolig, og bidro til å spre kunnskapen om bygging av tømmerhus. Det samme gjorde byggingen av kirker og bedehus i området.

Organiseringen av de samiske gårdsbygningene skilte seg fra den norske. Mens norske gårder var preget av en geometrisk orientering rundt et tun, organiserte samene sine gårder topologisk-organisk i naturen, med mange små bygninger spredt rundt i terrenget. Bare ett element på den samiske gården brøt denne organiske strukturen: verdde-stabburene som var plassert på rekke. Disse tilhørte ikke gårdsfolket, men flyttsamene som hadde sine flyttveier forbi gården, og som oppbevarte sommer- og vinterutstyr på gården i egne stabbur. Til gjengjeld hadde gjerne gårdsfolket rein som ble tatt vare på av flyttsamene. En verdde var altså en venn som man sto i et spesielt forhold til, og betegnelsen ble brukt både om den fastboende og den som flyttet. Verdde-stabburene var et symbolsk bindeledd mellom flyttsamer og fastboende.

Pomorer og russehandel

Russehandelen som tok til på 1720-tallet, bidro til stabile økonomiske forhold og førte til befolkningsvekst langs kysten av Finnmark helt frem til 1917. Russere fra områdene rundt Kvitsjøen dro vestover for å drive handel. Disse handelsfolkene ble kalt pomorer. Pomorene drev i første rekke byttehandel med fisk og korn. Tømmer fra de store sagbrukene i Arkhangelsk, tjære samt never til taktekking var også viktige varer. Russisk påvirkning preger ennå i dag deler av bygningsarven blant annet gjennom den store bruken av såkalt "russetømmer" som var et anerkjent byggemateriale.

Innvandring fra Finland

Innvandringen fra Finland til Nord-Troms og Finnmark på 1800-tallet var stor og spesielt stor til Øst-Finnmark. I 1860 var ca. 75 % av befolkningen i Vadsø av finsk opphav, eller kvener som de tidlige finske innvanderne gjerne blir kalt. Bosetningsmønsteret og byggeskikken hos finnlenderne/kvenene skilte seg ut fra det som var vanlig ellers i Finnmark. Boligene var av tømmer, og våningshus og fjøs ble ofte bygd i ett og er derfor kalt *kombinasjonshus*.

Bygningene kunne også være forbundet med en svalgang.

Kombinasjonshuset har sine røtter i Karelen og Kvitsjøen. I Finnmark er denne bygningstypen hovedsakelig utbredt i Varanger. Husene betegnes derfor ofte som «varangerhus». I Varanger var det liten tilgang på tømmer, og bygningene består derfor av tømmer og never som ble importert fra Russland gjennom pomorhandelen. I tillegg ble det brukt rekved.

Arkitektur som politisk manifestasjon

Den norske kulturpåvirkningen i Finnmark har vært til stede siden de første norske slo seg ned i landsdelen på 11-1200 tallet. Den norske tilstedeværelsen ble etter hvert markert gjennom bygging av en rekke offentlige bygg langs kysten og i grenseområdene, blant annet kirker, prestegårder og andre embedsmannsgårder.

Det samme bygningsmessige uttrykket som embedsmannsgårdene kom også til å prege handelsgårdene. Grensen mellom Finnmark og Sverige/Finland ble fastsatt i 1751 og

mot Russland i 1826. Den norske byggevirksomheten i fylket hadde derfor et sterkt politisk mål, nemlig å markere Norges krav på landområdene lengst nord og øst.

Fastsettelsen av Finnmarks grenser mot syd og øst på 1700- og 1800-tallet endret også bosettings- og næringsmønstrene i de samiske siidaene som ble berørt. En siida er et samisk bruksfelleskap bestående av flere samarbeidende familie- eller husholdsenheter, som utnytter et felles flyttings-, fangst- eller ressursområde. Mens man tidligere hadde kunnet flytte fritt mellom Norge, Finland og Russland, måtte samene i disse områdene nå velge å bli borgere av ett av de tre landene. Dette førte til en vekst av bofaste samer på norsk side av grensen, bl.a. i de gamle østsamiske siidaene i Sør-Varanger.

Tvangsevakueringen og nedbrenningen av Finnmark i 1944

Et vesentlig kapittel i Finnmarks historie er de tyske okkupasjonsmaktens evakuering og rasering av Finnmark og Nord-Troms under tilbaketog fra Murmanskfronten mot slutten av andre verdenskrig.

Væreieranlegget Hamningberg i Båtsfjord kommune. Her er tre av de fire fredete rorbuene oppført i «russetømmer», her i lerketre.

Aksjonen pågikk fra september 1944 til februar 1945, og den brente jords taktikk ble tatt i bruk for å hindre den sovjetrussiske armé i å dra nytte av ressursene dit de kom. Dette innebar tvangsevakuering av befolkningen og nedbrenning av Finnmark og Nord-Troms.

Mesteparten av bygningsmassen og infrastrukturen i de norske områdene øst for Lyngen ble brent og ødelagt. Mer enn 10 000 bolighus, skoler, sykehus, butikker, kontorbygg og kirker forsvant, kun noen få områder i Øst-Finnmark ble spart. Sivilbefolkningen på nær 60 000 ble også forsøkt tvangsflyttet sørover, men omkring 25 000 gjemte seg til fjells og i utmark til okkupasjonsmakten hadde rømt og de sovjetrussiske, og etter hvert norske, styrkene frigjorde områdene.

Gjenreisingsarkitektur

Okkupasjonsstyrkenes systematiske og omfattende ødeleggelse av landsdelen den siste krigsvinteren ble senere av kong Olav V omtalt som den største katastrofen i norsk historie siden svartedauden. Kort tid etter krigen satte Stortinget i gang et stortilt arbeid for å gjenreise landsdelen.

Gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms var viktig arbeid for staten og for befolkningen i landsdelen. Det er det største byggeprosjektet som er gjennomført i moderne tid og representerer et unikt innslag i norsk historie. I forbindelse med gjenreisningen ble det utviklet en rekke nye bygningstyper både for bolig og næring. I spissen stod samtidens unge arkitekter, og resultatet av deres, befolkningens og myndighetenes innsats ses tydeligst i femtitalboligene som preger store deler av fylket. Saltakshus bygd i trematerialer, oftest i halvannen eller to etasjer, noe sjeldnere i én etasje, er

den hyppigst forekommende typen. Boligene var standardiserte i formen, med enkel detaljering, gjerne malt i pastellfarger.

FREDETE BYGNINGER I FINNMARK

Forvaltningen av kulturminner
Fredning av bygninger ble fra 1921-1978 vedtatt med hjemmel i lov om bygningsfredning. Loven ble vedtatt i 1921. Bygningsfredningsloven ble erstattet av kulturminneloven i 1978.

Riksantikvaren hadde forvaltningen av fredete bygninger og anlegg jf. kulturminneloven fra 1921-1988, da Finnmark fylkeskommune ble delegert ansvaret for forvaltning av en rekke typer kulturminner, deriblant fredete bygninger.

Samiske kulturminner

Samiske kulturminner var inntil 1994 innenfor Finnmark fylkeskommunes ansvarsområde. Også Tromsø museums samiske avdeling hadde viktig ansvar for samiske kulturminner i denne perioden. Med virkning fra 1. september 1994 ble oppgaver og myndighet innen samisk kulturminnevern lagt til Samisk kulturminneråd. Rådet ble oppnevnt av Sametinget i mars 1994 for å ivareta arbeidet med samisk kulturminnevern. Siden 2001 har Sametinget vært delegert den forvaltningsmyndigheten som Samisk kulturminneråd hadde til da.

Ulike begrep for fredete/vernedede bygg

Et *automatisk fredet* kulturminne er et kulturminne som er fredet direkte etter lov, uten særskilt vedtak. Dette kan for eksempel være bygninger fra før 1537, bygninger med erklært opprinnelse fra perioden 1537 – 1649 og samiske faste kulturminner eldre enn 100 år. Et *vedtaksfredet* kulturminne fredes i dag gjennom vedtak etter kulturminneloven. Vedtaksfredninger kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537,

stående byggverk yngre enn 1649 og kulturmiljøer.

Betegnelsen *forskriftsfredet* brukes om fredete bygninger eller anlegg som er i statlig eie. Mange bygninger i statlig eie vil de nærmeste årene fredes etter forskrift i prosjektet *Landsverneplaner for statens kulturhistoriske eiendommer*.

Alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 er ført opp på Riksantikvarens liste over verneverdige kirker. En rekke kirker bygget etter 1850 er også listeført. Riksantikvaren har ansvar for forvaltningen av kirker jf. kirkerundskrivet.

Hva ble fredet etter bygningsfredningsloven og hvorfor

I årene etter at lov om bygningsfredning ble vedtatt ble verneverdig bebyggelse registrert, og fredninger ble gjennomført over hele landet. Også i Finnmark fylke ble det innrapportert verneverdige bygninger til Den antikvariske bygningsnemnd hos Riksantikvaren. Nemndas liste over utvalgte anlegg i Nord-Norge, de såkalte innberetningene, ble trykt i Foreningen til Norske Fortidminnesmerkers Bevarings årbok fra 1932.

Det gikk likevel hele ti år før de første fredningene i Finnmark ble vedtatt. Den 30. mars 1942 ble det, til tross for okkupasjonen, vedtatt og tinglyst fredning av fire anlegg. På *Bossekop handelssted* i Alta ble hovedbygningen og stabburet fredet. Hovedbygningen, antagelig oppført rundt 1800,

Foto: Halvor Vreim © Riksantikvaren

Bossekop handelssted i Alta var et av de fire fredete anleggene som ble brent i 1944.

var et toetasjes laftet tømmerhus med stående panel med en portal i Louis Seize-stil midt på den symmetriske fasaden mot sjøen.

Åkermann Olsens hus og baker Henriksens gård lå begge i Vadsø. Olsens hus i Strandgaten, påbegynt i 1846, var et stort, toetasjes, laftet tømmerhus med symmetrisk utformet frontfasade i empirestil. Baker Henriksens gård i Kirkegaten var et toetasjes hus med valmet tak. *Pleym's hus* Nyborg i Nesseby, antagelig oppført midt på 1800-tallet, var et enetasjes laftet tømmerhus med empirevinduer. På frontfasaden hadde det en stor, bred ark med lav, buet gavl og rundbuede vinduer.

De fire fredete anleggene ble alle brent høsten 1944.

Nye fredningsvedtak

Etter de første fredningene i 1942 gikk det 48 år før det igjen ble fredet noen bygninger i vårt nordligste fylke. I 1990 ble 18 anlegg fredet. Utvalget var gjort ut fra et ønske om å sikre de mest typiske hus av den begrensede bygningsmassen som ikke ble ødelagt av krigshandlingene, og det ble i utvelgelsesprosessen lagt vekt på representativitet i forhold til sosial tilhørighet, etnisitet og næringstilpasning.

Etter dette er det gradvis blitt foretatt nye fredninger, først og fremst med bakgrunn i nasjonale fredningsprosjekter som "Det 20. århundres arkitektur" og "Kulturminner langs kysten", initiert av Miljøverndepartementet og Riksantikvaren.

Videre har landsverneplanene for statlig sektorer bidratt til øke tallet på fredete bygninger i Finnmark. Dette gjelder per dags dato verneplaner for Forsvaret, Kystverket og Statens Vegvesen, men flere sektorer vil komme de nærmeste årene.

I dag er det 153 vedtaksfredete enkeltbygninger i Finnmark, fordelt på 31 anlegg. I tillegg er om lag 50 ulike objekter i statlig eie fredet, og 18 kirker er listeført som verneverdige av Riksantikvaren. Finnmark har også ett fredet kulturmiljø med flere bygninger, men sammenlignet med landet for øvrig har Finnmark ennå få vedtaksfredete kulturminner.

Sør-Varanger er den Finnmarks-kommunen som har flest fredete enkeltobjekter. To anlegg ligger i Pasvikdalen, nær den russiske grensen. Gården *Noatun*, som ble ryddet i begynnelsen av forrige århundre av en av de første nordmennene som bosatte seg her, ble fredet i 1990. Samme år ble *Strand internat* fra 1905 fredet, dette var det første statsinternatet i Norge. Det er tegnet av arkitekt Bredo Greve i dragestil, og er et symbol på styrkingen av norsk suverenitet i Pasvikdalen.

1800- og tidlig 1900-talls arkitektur

I fylkeshovedstaden Vadsø finnes to gode eksempler på borgerstandens bygninger fra 1800-tallet bevart: *Esbensengården på Bakken*, fredet i 2003, i sveitserstil med innslag av dragestil, og *handelsgården Esbensen på Sletten*, som har klare trekk av empirestil. Samtidig med disse bygningene ble det også reist flere offentlige praktbygninger. En av dem som fortsatt finnes fra før siste krig, er *Vardø gamle barneskole*, Finnmarks største og eldste trebygning. Dette er en monumental bygning som både i dimensjon og form er atypisk for det vi ellers finner i vårt nordligste fylke. Skolen og *Esbensen på Sletten* ble begge fredet i 1990.

Innslag av russisk byggeskikk

De mest markante sporene etter kontakten med russerne finner vi i Vardø, med *Brodtkorbsjøene* fra 1820,

Foto: Inger Koa © Finnmark fylkeskommune

Strand internat i Sør-Varanger var det første statsinternatet i Norge – ett ledd i den norske stats fornorskingspolitikk overfor samer og finnlendere/kvener.

Foto: Ukjent © Finnmark fylkeskommune

Vardø gamle barneskole er tegnet av Herman Major Backer og ble oppført 1886-1888.

Foto: Cornelis Horn Evensen © Riksantikvaren

Esbensengården på Bakken i Vadsø i sveitserstil er eksempel på borgerstandens bygninger.

Foto: Lisen Roll © Riksantikvaren

Brodtkorbsjøene i Vardø viser innslag av russisk byggeskikk.

hvor man har benyttet "russetømmer". Brodtkorbsjøene ble fredet i 1990. Vedtaket omfatter fire sjøhus, hvorav to er fra 1840 og de to andre fra slutten av 1800-tallet. Et annet anlegg med russisk påvirkning er *Hamningberg* i Båtsfjord, fredet i 1990. Hamningberg er et stort væreieranlegg fra 1800-tallet. Det er bygd etter lokal- og regional byggeskikk med russiske innslag. Væreiergården består av fire rorbuer, tre boliger og et uthus.

Finske/Kvenske byggetradisjoner

De finske innvandrerne brakte med seg sine byggetradisjoner, mange av dem er bevart. Den mest karakteristiske bygningstypen er varangerhuset. Et eksempel på denne bygningstypen er *Kumpulagården* i Vadsø, oppført i 1860-årene. Bygningen ble fredet i 1990 og er et tidlig kombinasjonshus der bolig og fjøs er sammenbygd i én bygning.

Det var flere finske/kvenske anlegg som ble fredet i 1990. I Kiby, like øst for Vadsø, finner vi *Eliseussengården* fra 1840 som er et av de eldste anleggene i Finnmark.

Tuomainengården i ytrebyen i Vadsø ble oppført på midten av 1800-tallet. *Bietilæanlegget* fra 1870 i indrebyen i Vadsø er knyttet til fiske og jordbruk, og består av bolighus, tre fjøs, kai og slipp. Anlegget representerer typiske, kombinerte jordbruks- og fiskeri-anlegg, og den finske/kvenske fiskerbondens tilpasning i Finnmark. Både *Tuomainengården* og *Bietilæanlegget* er nå en del av Vadsø museum/Ruija kvenmuseum.

Laksefiskeværer *Holmengrå* i Sør-Varanger ble etablert på slutten av 1800-tallet av finnlendere/kvener fra Bugøynes i Sør-Varanger. Dette var innvandrere fra Nord-Finland som fra midten av 1800-tallet kom for å delta i det rike havfisket. De første provisoriske boligene ble satt opp i

1880-90-årene, mens den siste ble bygd rett før siste verdenskrig. Laksefiskeværer består av åtte familieenheter, og hver enhet består blant annet av ei hytte, ei laksegamme og en flathjell. Hyttene med tilhørende lakseplasser har gått i arv fra generasjon til generasjon. Fiskeværer ble fredet i 1998.

Det gamle bedehuset i Vadsø representerer finsk/kvensk bygningsarv og religionsutøvelse. Bygningen ble reist i 1875 og var en av få trebygninger i bysentrum som overlevde krigshandlingene i 1944. I dag er det ikke mange sakrale bygninger fra før krigen bevart i Finnmark. Det gamle bedehuset er det eneste læstadianske bedehus som ennå er i bruk.

Gjenreisingsbebyggelse

Kun ett bolighus oppført etter den standardiserte gjenreisingsarkitekturen er fredet: *Lundemo* i Tana. Dette er et komplett anlegg, og våningshuset har gjenreisingsarkitekturens enkle og nøkterne formspråk. Særegent for anlegget er også at den provisoriske bygningen som ga familien husly mens oppføringen av et nytt våningshus foregikk fortsatt står. Bygningen inngår i fredningen. Det er svært sjelden at disse «midlertidige» bygningene sammensatt av tilfeldige materialer, er bevart i dag. Grunnen til dette er at provisoriene ble krevd revet før man fikk utbetalt tilskuddene til den nye bebyggelsen.

Av anlegg knyttet til fiskerinæringen, finner vi tre vedtaksfredete anlegg, hvorav *Folldalbruket* i Kjøllefjord er valgt ut for å representere de mange gjenreisingsbrukene som ble satt opp i perioden 1945-50. Her finner vi foruten pakkhus, også kai med sløyeskur og egnebuer. *Brødrene Isaksens patentslipp* i Honningsvåg er bygd opp etter 1950.

Foto: Ukjent © Riksantikvaren

Bietilæanlegget i Vadsø fra 1870 er et eksempel på en finsk/kvensk innvandrer gård.

Foto: Lars Smeland

Lundemo i Tana er et komplett gjenreisingsanlegg.

Foto © Nordkappmuseet

Brødrene Isaksens patentslipp i Honningsvåg er et komplett industrianlegg fra gjenreisningen etter andre verdenskrig.

Foto: Ukjent © Riksantikvaren

Kumpulagården i Vadsø har flere trekk som er typiske for finsk/kvensk byggeskikk og arkitektur.

Anlegget kom i gang i 1953 og var i drift til slutten av 1980-tallet. Slippen ble fredet i 1993 og eies i dag av Nordkappmuseet.

Samiske bygninger

Skoltebyen i Neiden ble fredet som kulturmiljø i 2000. Dette var opprinnelig en sommerboplass for østsamene i Neiden-siidaen, men den fikk sterk vekst i antall bofaste da grensene mellom Norge, Finland og Russland ble fastsatt på 1700- og 1800-tallet. Området inneholder så vel det gamle ortodokse kapellet St Georgs kapell som flere automatisk fredete bygninger.

Også samiske bygninger ble brent i 1944, men i den østlige delen av Finnmark ble en del bygder og miljøer spart. Ett slikt eksempel er *Sirbma* i Tana der registreringer gjort i 1982 beskrev 88 bygninger eldre enn 1940. Sametinget har initiert en bevaringsplan for 46 av bygningene som fremdeles står. Av disse er det 31 stabbur, mens resten utgjøres av stuebygninger, høysjåer og fjøs. Stabburene er av to hovedtyper: den laftede og tette *áiti* og den luftige *skádjja* i stavverk eller annen lett konstruksjon, avhengig av hvilken bruk de var ment for. Et særtrekk ved stabburene er at de ofte ble flyttet, både innenfor gårdene, men også i bygda og noen ganger enda lenger.

Stuebygningene er oftest delt i to rom (kjøkken og kammers), med soveloft og en liten jordkjeller. Disse har i større grad blitt om- og påbygd, slik at huset nå kan framtre helt annerledes enn opprinnelig. Eksempler på fredete stabbur og stuebygning finnes på *Påljorden* i Polmak.

Blant samiske bygninger bør også nevnes Karasjok gamle kirke fra 1807, den eldste stående kirkebygning i Finnmark.

Samiske bygninger er automatisk fredet når de er mer enn 100 år gamle. I Finnmark er det over 300 slike bygninger. Sametinget har i 2011, med finansiering fra Riksantikvaren, satt i gang et 3-årig registreringsprosjekt hvor målet er å få registrert alle automatisk fredete samiske bygninger. Når dette er gjennomført, vil det nøyaktige antall automatisk fredete samiske bygninger i Finnmark være avklart. Dette vil gi mye ny kunnskap om samiske bygninger

Andre typer fredete bygg

I de senere årene er det fredet flere ulike bygninger og anlegg i Finnmark. I 1998 ble det på bakgrunn av nasjonal verneplan for fyrstasjoner fredet en rekke fyrstasjoner i Norge. Flere av disse ligger i Finnmark. Ett eksempel er *Kjølnes fyrstasjon* i Berlevåg som omfatter fyr med bifyr, to boliger, to uthus, maskinhus og naust.

Samiske stabbur på Påljorden i Tana.

Foto: A. H. Ingvaldsen © Riksantikvaren

Foto: Jon Brenna © Riksantikvaren

St Georgs kapell i Skoltebyen, Neiden er Norges minste sakrale bygning.

Foto: Randi Stjolie © Sametinget

Karasjok gamle kirke, Finnmarks eldste stående kirkebygning, fra 1807.

Også et område rundt fyrstasjonen med tufter etter fjøs, landing, murt gangvei, oljetanker, rekkverk av jern, trapper og skinnegang fra naust til landing er omfattet av fredningen.

Dønnesfjord kirke i Hasvik ble fredet i 2009. Den er den eneste bygningen i Hasvik kommune fra før andre verdenskrig og den eneste vedtaksfredete kirkebygningen i Finnmark. Kirkebygningen viser kirkens plass i fiskeværkulturen på Finnmarkskysten på 1800-tallet.

Det er også ett fredet forsvarsanlegg i Finnmark: Vardøhus festning oppført i 1734-1738, med sin karakteristiske og symmetriske stjerneform.

Selve festningsanlegget med bygninger ble forskriftsfredet i 2007 på bakgrunn av landsverneplanen for Forsvaret. Det arbeides også med å sikre området rundt gjennom fredning.

I 2009 ble en litt atypisk bygningslokalitet fredet i Sør-Varanger, nemlig *busskuret Grabben* i Bjørnevatn. Busskuret er ei utrangert skuffe fra en av de store gravemaskinene som tidligere tok ut jernmalm fra gruva i området. Den er fredet som symbol på Bjørnevatns betydning som gruveby og som et eksempel på leskur knyttet til kollektivtransportnettet i Norge.

Foto: Oddbjørn Stormoen © Riksantikvaren

Dønnesfjord kirke i Hasvik - den eneste vedtaksfredete kirken i Finnmark.

Foto: Jøril Finstad © Riksantikvaren

Busskuret Grabben i Bjørnevatn er ei gammel gravemaskinskuffe.

Vardøhus festning i Vardø har en fullstendig stjerneformet grunnplan og er verdens nordligste bastionfestning.

Foto: © Forsvarsbygge Nasjonale Festningsverk